

کاغذهای اسلامی

بررسی یکی از صنایع باستانی

نوشته:
هلن لاودی

مترجم:
مرا ضرغامی

سازمان اسناد و کتابخانه ملی جمهوری اسلامی ایران

پژوهشکده اسناد

۱۳۹۶

فهرست نویسی پیش از انتشار کتابخانه ملی جمهوری اسلامی ایران

سرشناسه	لاودی، هلن : Loveday, Helen
عنوان و نام پدیدآور	کاغذهای اسلامی: بررسی یکی از صنایع باستانی / نوشته هلن لاودی؛ مترجم زهرا ضرغامی؛ [برای] سازمان اسناد و کتابخانه ملی جمهوری اسلامی ایران، پژوهشگاه اسناد.
مشخصات نشر	تهران: سازمان اسناد و کتابخانه ملی جمهوری اسلامی ایران، ۱۳۸۵.
مشخصات ظاهری	۱۳۵ ص.
شابک	۹۷۸-۹۶۴-۴۴۶-۴۷۵-۱ : ۱۱۰۰۰۰ ریال
وضعیت فهرست نویسی	فیا
یادداشت	عنوان اصلی: Islamic paper : a study of the ancient craft, c۲۰۰۱
یادداشت	کتابنامه به صورت زیرنویس.
عنوان دیگر	بررسی یکی از صنایع باستانی.
موضوع	کاغذ -- کشورهای اسلامی -- تاریخ
موضوع	Paper -- Islamic countries -- History
موضوع	کاغذسازی -- کشورهای اسلامی -- تاریخ
موضوع	Papermaking -- Islamic countries -- History
شناسه افزوده	ضرغامی، زهرا، ۱۳۶۳ - مترجم
شناسه افزوده	سازمان اسناد و کتابخانه ملی جمهوری اسلامی ایران. پژوهشگاه اسناد
شناسه افزوده	سازمان اسناد و کتابخانه ملی جمهوری اسلامی ایران
رده بندی کنگره	۱۳۵ ک ۵ ۱ TS
رده بندی دیویی	۱۷۶۷۱
شماره کتابشناسی ملی	۴۶۴۶۱۵۹

شابک : ۹۷۸-۹۶۴-۴۴۶-۴۷۵-۱

سازمان اسناد و کتابخانه ملی
جمهوری اسلامی ایران

کاغذهای اسلامی

بررسی یکی از صنایع باستانی

نوشته: هلن لاودی مترجم: زهرا ضرغامی

ناشر: سازمان اسناد و کتابخانه ملی جمهوری اسلامی ایران

شمارگان: ۵۰۰ نسخه / چاپ اول ۱۳۹۶

چاپ و صحافی: سازمان اسناد و کتابخانه ملی جمهوری اسلامی ایران

آصف آصفی

ناظر فنی: پرویز بختیاری

طراح جلد، صفحه آرای: شهره خوری، علیرضا خورسندی

بها: ۱۱۰۰۰۰ ریال

نشانی: تهران، بزرگراه شهید حقانی (غرب به شرق)، بعد از ایستگاه مترو، بلوار کتابخانه ملی

دفتر فروش: ۸۱۶۲۳۲۷۷-۸۱۶۲۳۳۱۵ دورنگار: ۸۱۶۲۳۳۰۱

وبگاه: www.nlai.ir پست الکترونیک انتشارات: Publication@nlai.ir

فهرست مندرجات

۹	سرآغاز
۱۳	پیشگفتار
۱۵	مقدمه

بخش اول: تاریخچه کاغذسازی اسلامی

فصل ۱: مواد نوشتاری پیش از اسلام کاغذ

۲۲	پاپيروس
۲۶	پارشمن

فصل ۲: کاغذسازی در جهان اسلام

۳۹	گذار از پاپيروس و پارشمن به کاغذ
۴۲	منبع نمونه‌های اولیه کاغذ
۴۴	افول کاغذسازی در جهان اسلام

فصل ۳: ماهیت کاغذ و تولید آن

۴۹	ماهیت، ویژگی‌ها و مشخصه‌های کاغذ
۵۰	ویژگی‌های مکانیکی
۵۱	ویژگی جذب‌کنندگی
۵۱	ویژگی‌های نوری
۵۱	مواد و روش‌های کاغذسازی

۵۳	مواد خام
۵۴	جداسازی الیاف خمیر
۵۵	قالب
۵۶	قالب ریزبافت
۵۶	قالب خطدار
۵۸	مواد به کاررفته برای ساخت قالب
۶۲	خشک کردن
۶۶	آهارزنی

فصل ۴: مشخصه‌های کیفی کاغذ اسلامی

۷۳	تعیین کیفیت
۷۵	درجه‌بندی
۷۶	رنگ
۷۸	اندازه کاغذ
۷۹	ته‌نقش‌ها

بخش دوم: تحلیل نظام‌مند کاغذهای ایرانی و سرری مصری

فصل ۵: قرارداد طبقه‌بندی کاغذ

۸۴	قرارداد طبقه‌بندی کاغذ
۸۴	۱- کیفیت
۸۴	۲- ضخامت
۸۴	۳- مشخصه‌های سطحی
۸۵	۴- کیفیت خمیر
۸۵	۵- ساختار قالب
۸۵	۶- مشخصه خطوط زنجیری
۸۶	۷- مشخصه ته‌خط‌ها
۸۷	۸- سایه‌های شیاری
۸۷	۹- توضیحات

فصل ۶: خلاصه یافته‌ها

۹۱	۱- کاغذ ایرانی
۹۱	کیفیت و ضخامت
۹۱	رنگ
۹۲	مشخصه‌های سطحی
۹۲	کیفیت خمیر
۹۳	شفافیت
۹۳	ساختار قالب
۹۹	۲- کاغذهای سردی محری
۹۹	کیفیت و ضخامت
۹۹	رنگ
۹۹	مشخصه‌های سطحی
۱۰۰	کیفیت خمیر
۱۰۰	شفافیت
۱۰۰	ساختار قالب
۱۰۰	مقایسه کاغذهای ایرانی با کاغذهای سوری-محری

فصل ۷: نتیجه‌گیری

۱۱۴	نوع‌شناسی تجربی
۱۱۷	پیوست: جدول نتایج
۱۲۷	کتابنامه

سرآغاز^۱

اولین بار، «نامی که متصدی موزه مؤسسه خاورشناسی در دانشگاه شیکاگو بودم و مجموعه «جلد کتاب‌های اسلامی» ریتس^۲ را در زیرزمین کشف کردم، به اهمیت کاغذ در جهان اسلام پی بردم. اما کتاب گلنار بوش و گای پتربریدج، از این جلدها به عنوان هسته اولیه نمایشگاه صحافی و کتاب‌سازی اسلامی استفاده کردیم که همراه با یک کاتالوگ و نشست دو روزه، در سال ۱۹۸۱ م. در شیکاگو برپا شد. ماده جانبی این نمایشگاه، بخش‌هایی از یک کتاب کاغذی بود که پرفسور نابیا آبوس در میان مجموعه‌ای از پاپيروس‌های عربی شناسایی کرده و مؤسسه آسیایی در سال ۱۹۴۰ م. به دست آورد. این برگه تکه‌تکه‌شده و رنگ‌پریده در واقع قدیمی‌ترین نسخه داستان مشهور هزار و یک شب بود و احمد ابن محفوظ، کاتب درباری نسخه‌های خطی، بارها و بارها از آن استفاده کرده بود تا تعبیر مختلف را مورد بررسی قرار دهد و از همه مهم‌تر اینکه، تاریخ ۲۶۶ هجری قمری (۸۸۰-۸۸۱ م.) بارها در آن تکرار شده بود. کاغذ کتاب در اثر جدا شدن و استفاده مکرر، در طول زمان کهنه شده بود؛ بنابراین می‌توان آن را به زمان هارون الرشید، خلیفه عباسی نسبت داد (۸۰۶-۸۰۹ م.) که با شب‌های

۱. متولیان بنیاد یادبود دان بیکر متن اصلی این کتاب را به دان بیکر (۱۹۰۴-۱۹۷۴) تقدیم و از دوستان و همکاران دان، که هدایای آنان، انجام پروژه‌های مختلف مرتبط با کاغذ را از آثار هنری کاغذی دان بیکر از جمله انتشار این کتاب را ممکن ساخته تشکر کرده‌اند.

2. Moritz collection of Islamic bookcovers

مجموعه معروف به مجموعه موریتس که در سال ۱۹۲۹ به مؤسسه خاورشناسی دانشگاه شیکاگو فروخته شد متعلق به یکی از اسلام‌شناسان و خاورشناسان مشهور آلمانی بنام برنهارد موریتس (۱۸۵۹-۱۹۳۹ م.) است. این مجموعه شامل ۳۵۰ قفله مختلف از اشیاء، کتب و نسخ خطی قدیمی متعلق به قرون دوازده تا هجده میلادی از جمله نسخ خطی عربی، فارسی، ترکی، سریانی، حبشی، قبطی و سامری، آثاری به زبان عربی، قبطی و سامری روی پاپيروس، پارشمن و کاغذ، مهرهای آشوری، اشکانی و ساسانی، الواح گلی بابلی و مواردی نظیر آن می‌باشد. (مترجم)

عربی، پیوند افسانه‌ای داشت. در حقیقت، وجود یک علامت مرزی متعلق به قرن نهم از مصر که نام خلیفه هارون الرشید در آن ذکر شده است در میان منابع مختلفی که مؤسسه آسیایی از موریتز در سال ۱۹۲۱م. به دست آورده است، تصادف جالبی است. در قرن دهم، به این داستان اشاره شده است اما قدیمی‌ترین نسخه خطی آن به قرن چهاردهم بازمی‌گردد و کشف نایاب اُپوت، این تاریخ را به پانصد سال قبل، می‌رساند. اما این کشف فوق‌العاده، از نظر غیرادبی، از اهمیت خاصی برخوردار است. این کتاب نه تنها قدیمی‌ترین نمونه از جهان اسلام است بلکه همان‌طور که علامه‌های تاخوردگی و دوخت آن نشان می‌دهد، قدیمی‌ترین نمونه به‌جامانده از کتاب‌های کدخدی است. همان‌طور که هلن لاودی در کتاب حاضر اثبات می‌کند، این کتاب یکی از نقاط تحول در تاریخ اسلام است.

دان بیکر (۱۹۷۲-۱۹۸۴م.) هم به‌عنوان دانشمند و هم به‌عنوان مرمت‌گر نسخه‌های خطی اسلامی، یکی از مهم‌ترین افراد در زمینه کاغذ اسلامی بود. از افتخارات او می‌توان به نگهداری از نسخ خطی در مجموعه‌های بسیاری از جمله مجموعه الصباح در کویت اشاره کرد. او همچنین بنیان‌گذار بخش حسطت در مرکز پژوهش‌ها و مطالعات اسلامی شاه فیصل در جده بود که در آنجا مشغول کار و تدریس به کاغذ بود. بیکر علاوه بر مهارت‌های عملی و ابتکاری، چندین مقاله درباره کاغذسازی در جهان عرب نوشته است. بیکر به‌عنوان سخنران مهمان با دانشکده هنر کمبرول در ارتباط نزدیک بود و به‌عنوان یکی از اعضای انجمن پادشاهی آسیا در بخش کمیته کتابخانه، فعالیت می‌کرد.

رویکرد اصلی دان بیکر درباره کاغذسازی در جهان اسلام، طبقه‌بندی کاغذ بر اساس برخی مشخصه‌های منتج از تغییرات موجود در روش ساخت، در ربات است. نظامی که در زیر به تفصیل تشریح شده است به‌عنوان ابزاری برای متمرکزسازی مراکز تولیدی مختلف و ایجاد توالی زمانی برای روش‌های کاغذسازی است. بیکر در اواخر عمر خود بر کاغذ ایرانی متمرکز شد و در زمان توقف این پروژه با مرگ وی، بیش از هشتاد نمونه کاغذ را طبقه‌بندی کرده بود. هلن لاودی این مجموعه را تا حدی گسترش داد که بیش از صد نمونه کاغذ مربوط به دوره‌های مختلف را از سرتاسر جهان اسلام دربرمی‌گرفت. لاودی بر اساس این مواد، چهارده جدول دقیق از مشخصه‌های عمومی کاغذهای ایرانی و سوری-مصری از قرن دوازدهم تا ابتدای قرن نوزدهم را ایجاد کرد. لاودی با انجام این کار، پروژه بیکر را تا حد زیادی پیش برد و مطمئناً تلاش‌های او باید سایر دانشمندان را به گسترش و اصلاح مجموعه‌های موجود با استفاده از روش‌های ایجادشده توسط بیکر، ترغیب کند. همان‌طور که بیکر می‌گوید: «روشی

که من استفاده کردم به کاغذسازی مربوط نیست: واژگان این روش غالباً به جای اینکه از آزمایشگاه‌ها استخراج شده باشند از آشپزخانه‌ها به دست آمده‌اند» و همین رویکرد عملی و هنری باعث می‌شود تا این اثر به عنوان یکی از ارزشمندترین منابع در این زمینه به شمار آید.

جان کارسول

www.ketab.ir